

УДК 821.111.09

DOI 10.31654/2520-6966-2024-24F-110-111-122

Попович Ю. П.

магістр 2 року навчання у Навчально-науковому інституті філології Київського національного університету ім. Тараса Шевченка,
popovuch.yura14@gmail.com
orcid.org/0009-0004-1313-6561

Михед Т. В.

доктор філологічних наук, професор кафедри зарубіжної літератури у
Навчально-науковому інституті філології
Київського національного університету ім. Тараса Шевченка,
t.mykhed@knu.ua
orcid.org/0000-0001-8041-1210

Сучасний стан мілтознавства: традиція і опонування їй

Політична діяльність Джона Мілтона, його громадянська позиція часів революції, як і творчість у добу Реставрації, досі викликають неоднозначні погляди й думки. Баланс критики/схвалення Мілтона як митця перебуває у постійній динаміці й по наш день. Чимало авторитетних дослідників вважають його внесок перебільшеним, або ж навіть згубним, тоді як інші переконані, що здобутки Джона Мілтона і, відповідно, місце в історії національної і світової літератури недостатньо оцінені.

Так, Т. С. Еліот вважає, що найбільш вагома праця Джона Мілтона – поема «Утрачений рай» – переобтяжена натяками на біографію поета, які вочевидь чужорідні в просторі тексту. Для Neil Forsyth важливіше те, що Мілтон ретельно відображає сутнісну амбівалентність юдо-християнської традиції, й разом з Michael Vauman обстоює, що Мілтон трактує Сатану в дискурсі традиційних релігійних вірувань. Не так сам зміст поеми «Утрачений рай», скільки акцентована героїчність провинних янголів й велич пекла спричинили невщухаючу донині критику в бік Джона Мілтона. К. С. Льюїс звинуватив його у надмірній симпатії до Диявола, зауваживши, що Сатана, котрий причаївся в душі самого поета, і зробив цей образ так емпатично переконливим. На цей закид заздалегідь відповів молодший сучасник Мілтона, Д. Драйден, – зазіхань на статус Мілтона як творця героїчного епосу було б значно менше, якби героєм його поеми був Адам, а не Диявол. Неоднозначно сприйняв поему Д. Дефо – захоплений талантом поета, він критично оцінив теологічний вимір «Утраченого раю», змалювання гармонії і чарів музики пекла, що, на думку автора «Робінзона Крузо», суперечить природі. На противагу просвітникам, романтики – зосібна В. Блейк, С. Т. Колрідж, П. Б. Шеллі – високо оцінили відвагу Мілтона у трактуванні образу Люцифера та виказані ними філософські міркування. Тож П. Б. Шеллі в трактаті «Захист поезії» позиціонує Мілтона серед «сучасних філософів найвищого рівня», а це Шекспір і Данте.

Станом на сьогодні поема «Утрачений рай» не вважається текстом, де домінує зображення подій особистого життя Мілтона, хоча алюзивно чи прямо в ньому означені фактори, які сформували світобачення поета. John K. Feldkapp переконаний, що Мілтон прагнув з'ясувати, як далеко людина може зайти на шляху до своєї цілі, тому й вводить в «Утрачений рай» мотив сучасних йому політичних перипетій, трактуючи їх, як властиве людині прагнення до особистої свободи та неминуче падіння через особисте жадання влади.

Ключові слова: Джон Мілтон, Утрачений рай, Сатана, літературна критика, доба романтизму, Реставрація, політична діяльність.

Джон Мілтон (John Milton, 1608–1674) був і залишається знаковою постаттю, як в історії Британії, так і в англійській літературі. Його особистість, людська і художня, політична діяльність і громадянська позиція часів революції (1642–1651), як і творчість у добу Реставрації, досі викликає неоднозначні погляди й думки. Увага до Джона Мілтона, іконічного мисленика і поета XVII століття, зумовлена значимістю його найбільш вагомій праці – поеми «Утрачений рай» (Paradise Lost, 1667). Саме крізь призму філософсько-художнього обширу поеми, долучаючи інструментарій біографічного методу, дослідники й висновують щодо постаті Мілтона, його переконань і світогляду.

Баланс критики/схвалення Мілтона як митця перебуває у постійній динаміці й по наш день. Чимало авторитетних дослідників вважають оцінку його внеску перебільшеним або ж навіть згубним, тоді як інші переконані, що здобутки Джона Мілтона і, відповідно, місце в історії національної і світової літератури недостатньо оцінені. Так, Томас Стернз Еліот (T. S. Eliot, 1888–1965), авторитетний американо-англійський поет і літературний критик, у роботі «Про поезію і поетів» (On Poetry and Poets, 1957) розмірковує про те, що яким би великим митець не був, його вплив може бути негативним, й у недбалому віршуванні XVIII століття відчутно більше впливу Мілтона, ніж будь-кого іншого: тож він, безумовно, завдав більше шкоди, ніж Драйден і Поуп [8, с. 156]. Еліот переконаний, що канонічна поема «Утрачений рай» містить занадто багато від самого Мілтона. Критик вважає, що сліпота Мілтона підштовхнула його до створення таких рядків, як «...морок/ Тьми зримої» [1, с. 12], оскільки цей образ складно уявити, то він не має теологічного чи художнього виправдання [8, с. 157–158]. Фізична сліпота Мілтона стала об'єктом уваги не лише Т. С. Еліота. Уже на початку XXI століття Stephen M. Fallon у розвідці «Milton as Narrator in Paradise Lost» (2014) зазначив, що розповіді наратора в «Утраченому раї» – не лише історії, які Мілтон розповідає про себе,

а й відомі дослідникам біографічні факти, аж до повторення у зверненні до третьої книги діагнозу лікарів про причину сліпоти поета [9, с. 5]. Дослідник говорить про рядки, які в українському перекладі звучать наступним чином: «А очі/ Мої, розплющені широко, прагнуть/ Уловлюють проміння життєдайне/ Намарно: в них ніколи не світає/ Все заслонила пелена густа» [1, с. 71]. Сліпота поета є загальновідомим і підтвердженим фактом. Про це пишуть усі біографи Мілтона, зазначаючи, що величезний обсяг роботи, яку він виконував на державній службі в часи республіки, згубно вплинула на його зір, що й спричинило повну сліпоту в 1649 році [5, с. 392]. Проте таке біографічне тлумачення поеми, на нашу думку, не є універсальним. Так, Мілтон справді інкорпорував власний недуг у тло «Утраченого раю», як про це йдеться у третій книзі, проте він зробив це органічно, і, зауважимо на твердження Еліота, цьому є теологічне виправдання. Зокрема, у Псалмі 139:11-139:12 в перекладі Івана Огієнка можна віднайти наступні рядки: «Коли б я сказав: Тільки темрява вкриє мене, і ніч світло для мене, то мене не закриє від Тебе і темрява, і ніч буде світити, як день, і темнота як світло!» [2] У Біблії короля Якова ці рядки звучать наступним чином: «If I say, Surely the darkness shall cover me; even the night shall be light about me. Yea, the darkness hideth not from thee; but the night shineth as the day: the darkness and the light are both alike to thee» [16]. «Ніч буде світити, як день» та «темнота як світло» є доволі суголосними із мілтонівським «морокотемноти зримої» (в оригіналі «darkness visible» [15, с. 9]), адже Мілтон не вигадував цього образу, а його сліпота лише підштовхнула вдатися до вже створеного релігійного бачення темряви як чогось зримого.

Думку про те, що Мілтон все ж послуговувався теологічною фабулою, висловлюють й інші науковці. Neil Forsyth у праці, присвяченій аналізу концепту Сатани, «The Old Enemy», починає з того, що Мілтон ретельно відображає сутнісну амбівалентність юдо-християнської традиції, коли його оповідач нагромаджує класичні паралелі та фольклор [11, с. xiv]. Мілтон, справді, особливо у перших чотирьох книгах, наповнює поему величезною кількістю фольклорних та міфологічних одиниць і постатей, хоча не тільки з юдо-християнської традиції, а й з Близького Сходу. В іншій книзі, «The Satanic Epic», Forsyth знову акцентує увагу на тому, що Мілтон трактує Сатану як об'єкт традиційних релігійних вірувань [12, с. 65]. Модифікація теологічних образів, їхнє поєднання з фольклорними віруваннями та інкорпорація автобіографічних факторів не здатні заперечити того, що Мілтон вельми ретельно підійшов до створення матриці «Утраченого

раю», кожен елемент якої знаходить відгосос у вже усталеній традиції. Таку ж думку висловлює й Michael Bauman, стверджуючи, що Мілтон є традиційним пасторальним поетом (або, у випадку «Утраченого раю», традиційним теологічним епічним поетом), його поетичні/біблійні образи приходять до нього здебільшого як уже задані елементи [3, с. 295]. Важливо, що в реальному житті історичного Джона Мілтона-людини справді були революція, боротьба та страждання, які він різною мірою включив у поему, але в «Утраченому раї» йдеться не про Англійську революцію чи сліпоту автора, а про загальні людські патерни, які характерні для людства в цілому. Адже «Утрачений рай, зрештою, не про Мілтона» («Paradise Lost, after all, is not about Milton») [3, с. 298].

Ще гостріші конфронтації щодо постаті Мілтона викликає його найбільш знаковий персонаж – Сатана. Клайв Стейплз Льюїс (C. S. Lewis, 1898–1963), автор популярного християнського фентезі «Хроніки Нарнії», 1942 року написав передмову до поеми Мілтона – «A Preface to Paradise Lost», в якій звинувачує поета у надмірній симпатії до Диявола. Льюїс стверджує, що Сатана, що сховався в самому Мілтоні, і дав йому змогу переконливо змалювати цього персонажа, так само, як Сатана в кожному з нас дає нам змогу прийняти його, і що «провинна людина дуже схожа на провинного янгола» («A fallen man is very like a fallen angel») [14, с. 101]. Для Льюїса суперечка з Мілтоном була не абстрактним філософуванням, але актуальною дискусією, в розпал II Світової війни, тож зрозумілим, але надміру емоційним твердженням Льюїса очевидно бракує компаративної аналітики. За логікою Льюїса, Шекспіра можна вважати талановитим вбивцею – завдяки переконливому образу Макбета, або ж ймовірним сином відьми – завдяки Калібану. Для Льюїса безсумнівно, що Мілтон вклав значну частину себе в образ Сатани, але хибним буде висновок, що він був задоволений цією частиною себе або очікував, що це вдовольнить читача [14, с. 101]. Аргументів вочевидь бракує, і вони зводяться до того, що Мілтон хотів сховати в Сатані самого себе. Ймовірно, Льюїс посилається на Англійську революцію і на той факт, що Джон Мілтон, зрештою, опинився на боці тих, хто програв. Проте правдою є те, що образ Сатани, або ж Люцифера, вдався Мілтону найкраще. Ба більше, ця демонічна постать, урешті-решт, й відкриває власне поему. Про це пише Gabrielle Samra, зауваживши, що читачів спочатку захоплює не небесна благодать милосердного божества, а радше привабливий образ зла, не схожий на жоден із тих, що існували до нього, адже, зображуючи Диявола не лише як самотнього

бунтівника, але навіть як привабливого девіанта, що викликає симпатію, Мілтон здійснив революцію у способі представлення зла в західній культурній уяві [18, с. 1].

Дуальну позицію у ставленні до поеми зайняв творець «Пригод Робінзона» Даніель Дефо (Daniel Defoe, 1660–1731), який у книзі «The Political History of the Devil» вагому частку уваги приділяє саме Сатані Джона Мілтона. Дефо погоджується, що «Мілтон справді створив чудову поему, але це історія диявола» («Mr. Milton has indeed made a fine poem, but it is a devil of a history») [6, с. 71]. Д. Дефо захоплювався поетичним талантом Мілтона, проте його бентежили саме теологічні аспекти «Утраченого раю». Зокрема, його обурювало те, що Мілтон дозволив музиці пекла бути гармонійною та чарівною, адже такі образи, на думку романіста, суперечать природі [6, с. 71]. Йдеться про завершальні рядки першої книги, коли Сатанинські сили збираються на нараду у Пандемоніумі: «...миготять/ Над лісовим струмком чи галявах,/ Кружляють у грайливих хороводах/ Під музики примхливо-мерехтливе/ Переплетіння з похололим світлом/ Близького Місяця» [1, с. 35]. Український переклад цих рядків дещо викривлює сприйняття, адже оригінал поеми справді містить атрибути пекельної музики «with jocund music charm his ear» [15, с. 30], де «jocund music», тобто життєрадісна музика, «charm his ear» – веселить слух. Таке прочитання «Утраченого раю» видатним англійським просвітителем можна зрозуміти з точки зору історичної перспективи, зваживши на християнські погляди Дефо, які він закодував в образній системі свого роману про життя Робінзона. Проте текст Мілтона – це не суто теологічна поема, це більшою мірою епос, що ґрунтується і художньо реалізований на теологічній матриці, що й вмотивує подібні рішення Мілтона, зокрема спробу передати чарівну музику пекла.

Тезу, схожу до попередньої, висловив Maximilian Rudwix. Для нього важить те, що Мілтон, який починає свою поему з наміром «шляхи Господні виправдати людям» [1, с. 11], закінчує її тим, що наділяє Люцифера справжньою величчю. Для дослідника показово й те, що поет-пуританин зображує диявола з такою пристрасстю, що читач не може зрозуміти, на чієму боці симпатії автора [17, с. 202]. Критик зауважує невідповідність окресленого на початку поеми задуму її фінальному результату. Дискусія про те, чи вдалося Мілтону виправдати шляхи Господні протягом поеми, залишається відкритою і вимагає ширшого простору для роздумів, проте ми вважаємо, що той блиск та велич, якими поет наділив Сатану, не обов'язково повинні суперечити відпочатковим духовним і художнім намірам. Мілтон, як і

кожний поет, мав право на створення власних художніх образів, одним із яких є Сатана «Утраченого раю», і, відповідно, сам коригував динаміку і смислонаповненість створених ним образів. Звісно, певні рішення митця можуть бентежити реципієнта, про що й говорить John M. Steadman у статті «The Idea of Satan as the Hero of «Paradise Lost»»: «Перші читачі Мілтона, що цілком зрозуміло, були спантеличені, а деякі з них запекло сперечалися щодо таких важливих питань, як жанр поеми, її герой і дотримання правил епічної поезії («Milton's earliest readers were understandably puzzled, and some of them disagreed violently on such crucial issues as the genre of his poem, its hero, and its fidelity to the rules of epic poetry») [21, с. 256]. Однак, навіть ті, хто звинувачують Мілтона у підтримці і виправданні Сатани, погоджуються з тим, що цей художній образ йому вдався блискуче. Це, зокрема, підтверджує промовисте висловлювання неперевершеного поета-романтика і гарного знавця національної літератури Семюела Тейлора Колріджа (Samuel Taylor Coleridge, 1772–1834), процитоване у згаданій вище праці: «Мілтон був найбільш неоднозначним із біографів Диявола» («Milton was the most interesting of the Devil's Biographers») [21, с. 258]. Бунтівний Персі Біш Шеллі (Percy Bysshe Shelley, 1792-1822), який здебільшого опонував консерваторам-лейкістам, стверджує в есеї «On the Devil, and Devils»: «Диявол усім завдячує Мілтонові» («The Devil owes everything to Milton») [20, с. 11]. Атеїст Шеллі, захоплений відвагою Мілтона в поемі «Утрачений рай», в трактаті «A Defence of Poetry» включає його ім'я в триаду славетних: «Шекспір, Данте і Мілтон (якщо обмежитися сучасними письменниками) – філософи найвищого рівня» («Shakespeare, Dante, and Milton (to confine ourselves to modern writers) are philosophers of the very loftiest power») [19, с. 45]. Загалом романтики, для яких опозиція владі, якою б вона не була – патріархальною чи автократичною, але завжди однозначно тиранічною, позаяк обмежувала волю індивіда, із захватом ставилися до творчості Мілтона. Така рецепція цілком зумовлена загальними історичними процесами тої доби, зокрема й Французькою революцією, й необхідністю пошуку образу героя-повстанця, який протидіє автократії. Підтвердженням цього судження можуть слугувати думки ще одного поета-преромантика Вільяма Блейка (William Blake, 1757–1827), який у книзі «The Marriage of Heaven and Hell» висновує: «Причина, чому Мілтон писав у кайданах, коли писав про Ангелів і Бога, і на волі, коли писав про Дияволів і Пекло, полягає в тому, що він був справжнім Поетом і належав до партії Дияволів, не знаючи про це» («The reason Milton wrote in fetters

when he wrote of Angels & God, and at liberty when of Devils & Hell, is because he was a true Poet and of the Devils party without knowing it») [4, с. 12]. Блейк вважав Мілтона справжнім Поетом, тобто, на відміну від Дефо, його значно менше цікавили можливі теологічні девіації у поемі. Говорячи про те, що Мілтон «належав до партії Дияволів, не знаючи про це», В. Блейк має на увазі, що Мілтон був таким самим революційним у своїй поемі, як і колишні янголи, коли підняли бунт на небесах й пішли проти усталеного порядку речей.

Існує також думка, що Мілтону вдалося б уникнути осуду, якби його героєм не був Сатана. Її висловив його молодший сучасник Джон Драйден (John Dryden, 1631–1700), серед іншого – фундатор англійської літературної критики, зазначивши у праці «Of Dramatic Poesy and Other Critical Essays»: «Мілтона легше було б відстояти як героїчного поета, якби його героєм був Адам, а не Диявол» («Milton would have had a better plea as heroic poet if the Devil had not been his hero, instead of Adam») [7, с. 233]. Принагідно згадаємо John M. Steadman, який зауважує, що думки Блейка й Драйдена щодо Сатани як героя поеми мають різну природу, адже Драйден мислить у контексті епічної техніки, тоді як Блейк заявляє, що пристрасть і бунт, уособлені в образі Сатани, є життєво важливими мотивами поетичного натхнення Мілтона [21, с. 260]. Навряд чи з цим можна цілком погодитися. Нагадаємо, Блейк був преромантиком, тож сповідував ідейно-естетичні принципи, котрі радикально відрізнялися від художнього кредо класициста Драйдена. Хронологічно він – молодший сучасник Мілтона, але сформувався як поет і критик уже в добу Реставрації, тож революційність поета він розумів небезпечною як для суспільства, так і для самого творця. Твердження Драйдена також привернуло увагу Льюїса, про що він оповідає у «Передмові до Утраченого раю». На його думку, «коли Драйден сказав, що Сатана був «героєм» Мілтона, він мав на увазі щось зовсім інше. Як на мене, це абсолютно помилкове твердження» («when Dryden said that Satan was Milton's 'hero' he meant something quite different. It is, in my opinion, wholly erroneous») [14, с. 94]. Льюїс вважає, що Сатана може бути героєм «Утраченого раю» тільки у тому випадку, коли ми вважаємо цю поему комедією, а не героїчним епосом. Льюїс аргументує це тим, що Мілтон необачно зробив своїх божественних персонажів настільки антропоморфними, що їхній сміх викликає в читача зрозумілу ворожу реакцію – так, ніби ми маємо справу зі звичайним конфліктом бажань, в якому переможець не повинен висміювати того, хто програв. Критика, схоже, надміру хвилює антропоморфність небесних та скинутих

янголів, проте ми повторимося у твердженні, що Мілтон не мав на меті написати рафінований теологічний текст, а «Утрачений рай» – це художня епічна поема. Влучним підсумком цієї історичної перспективи буде заувага William Kolbrener, що критики XVIII століття підпорядкували собі політичний і теологічний потенціал Мілтону, натомість романтики оплакували втрачену спадщину та намагалися її відродити [13, с. 200].

Отже, поема Мілтону «Утрачений рай» – не про нього особисто і не про події його приватного життя, проте в його житті, як і в кожного митця, були фактори, які формували бачення певних людських проблем, про які і йдеться в поемі. Чимало дослідників висловилися про те, як політичні події тої доби вплинули на написання тексту Мілтону, що, в свою чергу, зумовлює нашу рецепцію. John K. Feldkamp стверджує, що Мілтон прагнув з'ясувати, як далеко хтось може зайти на шляху до своєї цілі, й додає, що він вводить в «Утрачений рай» політичні потрясіння в Англії, досліджуючи те, що він бачить, як прагнення людей до особистої свободи та їхнє неминуче падіння через особисте жадання влади [10, с. 12]. Така думка є водночас правдивою та хибною, оскільки Мілтон не «вводив політичні потрясіння в Англії» у свою поему, вони були поштовхом до написання поеми, до роботи саме в цій тематиці. Однак життєві обставини поета, ймовірно, таки примушували його задумуватись про те, «як далеко хтось може зайти». Це стосується не лише Сатани у його прагненні помститися Єгови, а й самого Бога-Отця, який випробовує людей, дозволяючи Сатані спокушувати їх, і, звісно, самих людей, як Єви, так і Адама, адже перша зайшла надто далеко з людської цікавості, а другий ступив на шлях гріха через бажання бути з дружиною. Дослідник уточнює, що Мілтон був свідком того, як великі люди виступали проти влади за права суспільства, усуваючи тиранів від влади лише для того, щоби самим стати корумпованими, адже їхні зусилля заради більшого блага людей перетворилися на цілі їхніх особистих планів і призвели до їхньої остаточної загибелі [10, с. 14]. Доволі очевидно, що йдеться про Сатану, а точніше про те, що його бажання помститися за скинутих побратимів перетворилося в особисту кампанію помсти Богові. У цій частині нашого дослідження ми не маємо на меті заглиблюватись саме в образ Диявола, проте переконані, що Сатана «Утраченого раю» зрештою не стає корумпованим, він не перетворюється на те, проти чого бореться. Цей образ змінюється, як зауважує Льюїс, стає антропоморфним, проте Мілтон не зображує Сатану як схильного до тиранії лідера. Політичні паралелі «Утраченого раю» помітив і Richard Strier, який зауважив, що оскільки Мілтону важко зберегти

диявольську політику в пеклі, ми повинні запитати, чи вдається йому зберегти небесну політику на небесах [22, с. 31]. Дослідник має на увазі дебати скинутих янголів у Пандемоніумі, коли вони планують подальшу боротьбу зі Всевишнім. Структура Пандемоніуму й модель поведінки демонів справді нагадують дебати в парламенті, тоді як небесна політика радше скидається на авторитарний устрій, де право голосу має лише одна інстанція. Відповіддю на запитання науковця буде – ні, Мілтон не зберігає небесну політику на небесах, він залишається послідовним у своєму наближенні організації небесних/пекельних процесів до земних, людських моделей.

Біографи Джона Мілтона також зауважують, що обставини його життя безпосередньо вплинули на його творчість. Батько Мілтона був пуританином, він отримав пуританську освіту й писав на пуританські теми, й ми можемо «знайти і замінити слова «пуританин» на «революціонер», «радикал» або «прогресивний» на свій смак» («Find and replace 'puritan' with 'revolutionary' or 'radical' or 'progressive' to taste») [5, с. 21]. Така думка є цілком підставною, й закономірність між вихованням, оточенням митця і його творчістю загалом, хоч і не є новаторським умовиводом, проте залишається правдою без необхідності в дискусії.

Персі Біш Шеллі аналізував не лише творчий потенціал і доробок Мілтона, а й умови, в яких він формувався. Шеллі вважав, що час створення «Утраченого раю» був періодом найбільшого занепаду драми в англійській історії – це правління Карла II, коли всі форми, в яких звикли виражати поезію, лише співали гімни триумфу королівської влади над свободою і чеснотою, тоді як Мілтон стояв на самоті, відтіняючи недостойну його епоху [19, с. 51].

Література

1. Мілтон Дж. Утрачений рай. Київ: Жуп., 2020. 360 с.
2. Псалми 139 - Ukrainian Bible. Bible Gateway. URL: <https://www.biblegateway.com/passage/?search=Псалми+139&version=UKR> (дата звернення: 02.03.2024).
3. Bauman M. Shrinking texts: the Danger of Hermeneutics under Freudian Auspices. *Journal of the Evangelical Theological Society*. 1988. P. 293–303.
4. Blake W. Marriage of Heaven and Hell. Digireads.com Publishing, 2004.
5. Campbell G. C. T. N. John Milton: Life, Work, and Thought. Oxford Univ Pr, 2008.
6. Defoe D. Political History of the Devil. Dover Publications, Incorporated, 2016. 288 p.
7. Dryden J. Of Dramatic Poesy and Other Critical Essays. Ed. by George Watson. London, 1962. 233 p.

8. Eliot T. S. On Poetry and Poets. New York: H. Wolff Book Manufacturing Company, Inc., 1961. 308 p.
9. Fallon S. M. Milton as Narrator in Paradise Lost. *The Cambridge Companion to Paradise Lost* / ed. by L. Schwartz. Cambridge, 2014. P. 3–16.
10. Feldkamp J. K. Giving the devil his due: The emergence of the fallen hero in English literature: Senior Honors Theses & Projects. 2008.
11. Forsyth N. The Old Enemy: Satan and the Combat Myth. Princeton University Press, 1987.
12. Forsyth N. The Satanic Epic. Princeton University Press, 2003.
13. Kolbrener W. Reception. *The Cambridge Companion to Paradise Lost* / ed. by L. Schwartz. Cambridge, 2014. P. 195–210.
14. Lewis C. S. A Preface to Paradise Lost. London: Oxford University Press, 1961.
15. Milton J. Paradise Lost and Paradise Regained / ed. by G. Campbell. London: Vintage, 2008. 362 p.
16. Psalm 139 - King James Version. *Bible Gateway*. URL: <https://www.biblegateway.com/passage/?search=Psalm%20139&version=KJV> (дата звернення: 02.03.2024).
17. Rudwix M. The Legend of Lucifer. *The Open Court*. 1929. Vol. XLIII. P. 193–208.
18. Samra G. The Satanic Legacy of Paradise Lost: the Romantic-Milonic Devil in Popular Western Visual Culture: Master of Arts Thesis. Montreal, 2021.
19. Shelley P. B. A Defence of Poetry and Other Essays. Charles River Editors, 2018. 107 p.
20. Shelley P. B. The Prose Works of Percy Bysshe Shelley: On the Devil, and Devils. CreateSpace Independent Publishing Platform, 2016. 26 p.
21. Steadman J. M. The Idea of Satan as the Hero of «Paradise Lost». *Proceedings of the American Philosophical Society: Symposium on John Milton*. 1976. Vol. 120 P. 253-294
22. Strier R. Milton's fetters, or, why Eden is better than Heaven. *The New Milton Criticism* / ed. Peter C. Herman and Elizabeth Sauer. Cambridge: Cambridge University Press, 2012. P. 25–48.

References

1. Milton, J. (2020). *Vtrachenyi rai*. Zhupanskohe [in Ukrainian].
2. *Psalm 139 – Ukrainian Bible*. (n. d.). Bible Gateway. URL: <https://www.biblegateway.com/passage/?search=Псалми+139&version=UKR> Last accessed: 02.03.2024). [in Ukrainian].
3. Bauman, M. (1988). Shrinking texts: the Danger of Hermeneutics under Freudian Auspices. *Journal of the Evangelical Theological Society*, 293–303. [in English]
4. Blake, W. (2004). *Marriage of Heaven and Hell*. Digireads.com Publishing.
5. Campbell, G. C. T. N. (2008). *John Milton: Life, Work, and Thought*.
6. Defoe, D. (2016). *Political History of the Devil*. Dover Publications, Incorporated. [in English]

7. Dryden, J. (1962). *Of Dramatic Poesy and Other Critical Essays* (G. Watson, ed.). Eliot, T. S. (1961). *On Poetry and Poets*. H. Wolff Book Manufacturing Company, Inc. [in English]
8. Eliot, T. S. (1961). *On Poetry and Poets*. H. Wolff Book Manufacturing Company, Inc. [in English]
9. Fallon, S. M. (2014). Milton as Narrator in *Paradise Lost*. In L. Schwartz (Ed.), *The Cambridge Companion to Paradise Lost* (pp. 3–16). chapter, Cambridge: Cambridge University Press. [in English]
10. Feldkamp, J. K. (2008). *Giving the devil his due: The emergence of the fallen hero in English literature* [Senior Honors Theses & Projects]. Eastern Michigan University. [in English]
11. Forsyth, N. (1987). *The Old Enemy: Satan and the Combat Myth*. [in English]
12. Forsyth N. (2003) *The Satanic Epic*. Princeton University Press. [in English]
13. Kolbrener, W. (2014). Reception. In L. Schwartz (Ed.), *The Cambridge Companion to Paradise Lost* (pp. 195–210). chapter, Cambridge: Cambridge University Press. [in English]
14. Lewis, C. (1961). *A Preface to Paradise Lost*. Oxford University Press. [in English]
15. Milton, J. (2008). *Paradise Lost and Paradise Regained* (G. Campbell, ed.). Vintage. [in English]
16. *Psalm 139 - King James Version*. (n. d.). Bible Gateway. URL: <https://www.biblegateway.com/passage/?search=Psalm%20139&version=KJV> (Last accessed: 02.03.2024). [in English]
17. Rudwix, M. (1929). The Legend of Luciger. *The Open Court, XLIII*, 193–208. [in English]
18. Samra, G. (2021). *The Satanic Legacy of Paradise Lost: the Romantic-Miltonic Devil in Popular Western Visual Culture* [Master of Arts Thesis]. McGill University. [in English]
19. Shelley, P. B. (2018). *A Defence of Poetry and Other Essays*. Charles River Editors. [in English]
20. Shelley, P. B. (2016). *The Prose Works of Percy Bysshe Shelley: On the Devil, and Devils*. CreateSpace Independent Publishing Platform. [in English]
21. Steadman, J. M. (1976). The Idea of Satan as the Hero of «Paradise Lost». *Proceedings of the American Philosophical Society: Symposium on John Milton, 120*, 253–294. [in English]
22. Strier, R. (2012). Milton's fetters, or, why Eden is better than Heaven. *The New Milton Criticism*, (38), 25–48. [in English]

Popovych Y. P.

2-year Master student at the Educational and Scientific Institute of Philology of Taras Shevchenko National University of Kyiv
popovych.yura14@gmail.com
orcid.org/0009-0004-1313-6561

Mykhed T. V.

Doctor of Philology, Professor of Foreign Literature department at the Educational and Scientific Institute of Philology of Taras Shevchenko National University of Kyiv
t.mykhed@knu.ua
orcid.org/0000-0001-8041-1210

The Current State of Milton Studies: Tradition and Opposition to It

John Milton's political activity, his civic position during the Revolution, as well as his work during the Restoration, still evoke ambiguous views and opinions. The balance of criticism/approval of Milton as an artist is in constant flux to this day. Many reputable researchers consider his contribution to be exaggerated or even detrimental, while others are convinced that John Milton's achievements and, accordingly, his place in the history of national and world literature are underestimated. T. S. Eliot believed that John Milton's most important work, the poem «Paradise Lost», is overloaded with hints of the poet's biography, which are obviously alien in the space of the text. For Neil Forsyth, it is more important that Milton carefully reflects the essential ambivalence of the Judeo-Christian tradition, and together with Michael Bauman he argues that Milton interprets Satan in the discourse of traditional religious beliefs. It is not so much the content of «Paradise Lost» as the accentuated heroism of the fallen angels and the grandeur of hell that has led to the criticism of John Milton that has not ceased to this day. C. S. Lewis accused him of excessive sympathy for the Devil, noting that Satan, who lurked in the poet's own soul, made this image so empathically convincing. This reproach was answered in advance by Milton's younger contemporary, D. Dryden, who said that there would be fewer encroachments on Milton's status as the creator of a heroic epic if the hero of his poem were Adam, not the Devil. D. Defoe had an ambiguous perception of the poem: admiring the poet's talent, he critically assessed the theological dimension of «Paradise Lost», the depiction of the harmony and charm of the music of hell, which, in the opinion of the author of Robinson Crusoe, contradicts nature. In contrast to the Enlightenment, the Romantics - particularly W. Blake, S. T. Coleridge, and P. B. Shelley – praised Milton's courage in interpreting the image of Lucifer and the philosophical considerations he expressed. Thus, P. B. Shelley in his treatise «A Defence of Poetry» positions Milton among «philosophers of the very loftiest power», namely Shakespeare and Dante.

To date, «Paradise Lost» is not considered to be a text dominated by the depiction of events in Milton's personal life, although it does allude to the factors that shaped the poet's views. John K. Feldkamp is convinced that Milton sought to find out how far a person can go on the way to their goal, and therefore introduces the motif of contemporary political turmoil into «Paradise Lost», interpreting it as a human desire for personal freedom and the inevitable fall due to personal lust for power.

Key words: John Milton, Paradise Lost, Satan, literary criticism, Romantic era, Restoration, politics.